

JUHEND VÄÄRTUSALASEKS TÖÖKS TEHNOLOOGIA VALDKONNA AINEKAVADEGA

Sisukord

<i>1. Metoodiline juhend väärtusalaseks tööks.....</i>	<i>2</i>
1.1. Mis on väärtused?.....	3
1.2. Väärtuskasvatus koolis	4
1.3. Riikliku õppekava väärtuste analüüsi alused	7
<i>2. Käsitööõpetuse ainekava tööversiooni analüüs väärtuste aspektist</i>	<i>9</i>
2.1. Väärtused käsitööõpetuse ainekava kirjelduses ja eesmärkides.....	9
2.2. Väärtused käsitööõpetuse ainekava õppesisus ja õpitulemustes	12
2.3. Prioriteetsed väärtused käsitööõpetuse ainekava tööversioonides	13
<i>3. Käsitöö ainekava tööversiooni analüüs väärtuste aspektist</i>	<i>15</i>
3.1. Väärtused käsitöö ainekava kirjelduses ja eesmärkides	15
3.2. Väärtused käsitöö ainekava õppesisus ja õpitulemustes	16
3.3. Prioriteetsed väärtused käsitöö ainekavas	17
<i>4. Kodunduse ainekava tööversiooni analüüs väärtuste aspektist.....</i>	<i>19</i>
4.1. Väärtused kodunduse ainekava kirjelduses ja eesmärkides	19
4.2. Väärtused kodunduse ainekava õppesisus ja õpitulemustes	20
4.3. Prioriteetsed väärtused kodunduse ainekavas	21
<i>5. Tehnoloogiaõpetuse ainekava tööversiooni analüüs väärtuste aspektist</i>	<i>23</i>
5.1. Väärtused tehnoloogiaõpetuse ainekava kirjelduses ja eesmärkides	23
5.2. Väärtused tehnoloogiaõpetuse ainekava õppesisus ja õpitulemustes.....	24
5.3. Prioriteetsed väärtused tehnoloogiaõpetuse ainekavas	25

1. Metoodiline juhend väärtusalaseks tööks

Hariduse olemus on sügavalt eetiline, kuna toetub arusaamale sellest, kes on inimene ja kuidas peaks elama. Haridus (saksa k. *Bildung*) tähendab mitte ainult teadmiste andmist, vaid ka inimese kasvatamist ja kujundamist. Inglise filosoof ja esseist Bertrand Russell kirjutas 1920-ndatel aastatel, et „see, millist haridust me tahame anda oma lastele, sõltub sellest, milliseid iseloomuomadusi peame ideaalseks“.

Noorte inimeste väärtuskasvatuse puhul on koolil suur roll, kuigi on selge, et oma moraalsed arusaamad saab laps kodust ja väljaspool kooli on teisigi olulisi mõjutajaid. Siiski on kooli käes võimsad hoovad. See on ainus koht, kus me saame tegeleda süsteemse ja teadmistepõhise väärtuskasvatusega, mida viivad läbi vastava väljaõppe saanud õpetajad. Seetõttu on väärtuste integreerimine ainekavadesse väga oluline. Ent vähemalt sama oluline, kui mitte olulisemgi, on õpetajate koolitus ja õpivara koostamine. Samas leitakse, et selleks, et õpetajate koolituses ja täiendkoolituses hakataks õpetajaid väärtuskasvatuseks ette valmistama, on vaja ainekavadesse väärtused ja väärtuskasvatus sisse tuua. Samuti on lugu õpikutega ja muude õppevahenditega (ka õpetajate raamatutega), mis tuginevad õppekavas kirja pandule.

Meie käsitlus lähtub sellest, et väärtustele tuleb pöörata tähelepanu kõigis ainekavades. Kuigi mõnes aines on väärtusi, mille üle õpilastega arutleda, rohkem kui teises, on kõigi ainete kaudu võimalik kujundada õpilaste väärtusi kui voorusi (sisseharjutatud käitumiskalduvusi).

Ainekavade analüüsimiseks väärtuste aspektist moodustasime töögrupi koosseisus:

- TÜ eetikakeskuse juhataja prof. Margit Sutrop ja töötajad Nelli Jung, Kristi Lõuk, Laura Lilles, Mats Volberg, Aire Vaher, Kadri Lutt, Triin Pisuke, Mari-Liis Tina ja Triin Paaver. TÜ filosoofia osakonna doktorant Aive Pevkur ja teadur Marek Volt.
- TÜ haridusuuringute ja õppekavaarenduse keskuse juhataja Anita Kärner, töötajad Pille Kõiv, Maria Jürimäe, Liisa Aru, Pihel Kutsar ja Juta Jaani.
- TÜ ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudi dotsent Halliki Harro-Loit, TÜ pedagoogika osakonna dotsent Jüri Ginter.

Oma analüüsi tegemisel lähtusime soovist aidata ainekavade tegijatel väärtustele tähelepanu pöörata ja olla peegliks, kust näeb, kuidas väärtuste käsitlemine on õnnestunud¹.

¹ Töö osana toimus ainekava tegijatele 19. märtsil 2009 konverents „Väärtused ainekavades“, mille raames arutati analüüsi ka valdkondlikes seminarides. Lisainfot ja ettekannete tekste saab lugeda aadressil <http://www.eetika.ee/545947>.

1.1. Mis on väärtused?

Sõna „väärtus” tuleb ladina sõnast *valere*, mis tähendab „väärt olema”. Sõna kasutus on lai. Kõige levinum määratlus on, et väärtused on soovide objektid, mis juhivad meie toimimist.

Mõnikord kasutatakse sõna „väärtus” kitsalt kui sünonüümi sõnadele „hea” ja „väärtuslik”, mõnikord kogu hinnanguliste terminite skaala kohta. Kitsama tähenduse puhul on väärtuse vastandiks *halb* või *antiväärtus*, laiema tähenduse puhul on vastandiks *fakt*, millega viidatakse sellele, et väärtusi ei tunta mitte samal moel nagu empiirilisi fakte.

Öelda, et mingi asi on väärtuslik, tähendab öelda, et teda on väärt omada, saada või teha, et asjal on mingi omadus, mis teeb ta väärtuslikuks. Väärtused on suhtelised, nad on väärtused kellegi jaoks. Väärtus on miski, mis tagab indiviidi heaolu ja õitsengu (E. J. Bond)².

Shalom Schwartzi ja Wolfgang Bilsky³ järgi on personaalsed väärtused inimeste universaalsete vajaduste kognitiivsed representatsioonid, mis koosnevad 5 erinevast tunnusest, sisaldades 1) uskumusi, 2) püüeldavaid seisundeid või käitumisi, 3) on konkreetsete situatsioonide ülesed, 4) juhivad valikuid või käitumise ja olukordade hindamist, 5) neid võib reastada vastavalt suhtelisele tähtsusele. Vajadused, mille rahuldamist kõik inividid ja ühiskonnad soovivad, on: indiviidide ja bioloogiliste organismide vajadused, sotsiaalse koostoime vajadused, ellujäämise ja heaolu vajadused. Schwartzi väärtuste süsteemis on motivatsioonilised eesmärgid välja toodud: võim, saavutus, hedonism, stimulatsioon, enesesuunamine, universalism, heategemine, traditsioon, konformsus, turvalisus.

Väärtuste olemus

Väärtused jagunevad seesmisteks ja instrumentaalseteks. Puhtalt seesmised väärtused on hüved, seisundid vms, mida me soovime nende endi pärast, sõltumata sellest, kas nad aitavad kaasa meie heaolule (nt ilu, hea tahe, õnn, lihtsad rõõmud). Puhtalt instrumentaalsed väärtused on midagi, mida me soovime kui vahendit millegi jaoks (nt raha on vahend teiste hüvede saavutamiseks, ravim tervise toomiseks). Kolmandaks jaotuseks võib pidada kombineeritud väärtusi (nt teadmine ja tervis on head iseenesest, aga head ka kui vahendid teiste hüvede saavutamiseks).

Filosoofid vaidlevad ka selle üle, kas väärtused on subjektiivsed või objektiivsed. Kas mingid

² Bond, E.J. *Reason and Value*. Cambridge University Press, 1983.

³ Schwartz, S.H, Bilsky, W. „Toward a Universal Psychological Structure of Human Values”. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1987, 53.

Schwartz, S.H, Bilsky, W. „Toward a Theory of the Universal Content and Structure Values: Extensions and Cross-Cultural Comparisons”. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1990, 59.

asjad on väärtuslikud sellepärast, et me neid *ihaldame* või me ihaldame neid sellepärast, et nad on *väärtuslikud*?

Väärtuste tüübid

Väärtusi on mitut tüüpi: bioloogilis-füüsikalised väärtused (elu, tervis, keskkond, jt), sotsiaalsed-poliitilised väärtused (vabadus, õiglus, sallivus, kultuuriline mitmekesisus, õiguspõhisus, võrdõiguslikkus, rahvuslus, patriotism, keel, demokraatia jt), moraalsed väärtused (ausus, hoolivus, headus, töökus, väarikus, lugupidamine jt), esteetilised väärtused (ilu, kunst), jne.

Voorused on iseloomutäiused, sisseharjutatud käitumiskalduvused, mille tulemuseks on harjumuspärased teod. Tavapärastelt on voorusi jagatud kahte tüüpi: moraalsed ja mittemoraalsed, kusjuures eristuse kriteeriumiks võetakse see, kas voorused on intuiitiivsed või seotud moraaliprintsiipidega. See on üks võimalik jaotus.

Moraalsed voorused: ausus, heasoovlikkus, sallivus, mittepahatahtlikkus, õiglus, kohusetundlikkus, tänulikkus, jne

Mittemoraalsed voorused: loovus, ettevõtlikkus, vaprus, optimism, ratsionaalsus, enesekontroll, kannatlikkus, visadus, töökus, musikaalsus, puhtus, teravmeelsus, jne.

Pluralistliku ühiskonna väärtused

Väärtusi võib reastada vastavalt nende suhtelisele tähtsusele. Kui me võtame aluseks pluralismi, siis selle järgi pole ükski väärtus absoluutne – selline, mida ei saaks mõnes olukorras teine väärtus üles kaaluda. See tähendab, et me ei saa paika panna, milline väärtus on kõige tähtsam. Me teame, et on palju objektiivseid väärtusi, st asju, mida me hindame, ent missugust väärtust peame eelistama, kui mõlemat objektiivset väärtust kaitsta ei saa, sõltub kontekstist. Kui inimestel on valik erinevate väärtuste vahel, siis on tähtis, et nad suudaksid teha mõtestatud valikuid, mõelda järele, mis tagajärjed on ühe või teise väärtuse kõrgemale seadmisel. Kuna ühiskonnas tehakse palju valikuid koos, on vaja õppida ka oma eelistusi põhjendama ja teiste ees kaitsma, osates leida argumente oma eelistuse kasuks. Seetõttu peaks väärtuskasvatus koolis valmistama noort inimest ette mitte ainult häid käitumistavasid järgima vaid ka oma väärtuste ja valikute üle arutlema.

1.2. Väärtuskasvatus koolis

Väärtuskasvatus on väga kompleksne. Kuigi väikene laps õpib alul käskude ja keeldude (indoktrineerimise) ning eeskujude jäljendamise kaudu, muutub isiksuse kasvades järjest

olulisemaks refleksioon ja arutlemine. Samas on väärtuste kui vouruste kujunemisel väga tähtis, missugune on keskkond – kas see võimaldab positiivsete väärtuste järgi tegutseda ja kas heade tegude eest saadakse positiivset tagasisidet ning halbadele tegudele järgnevad negatiivsed sanktsioonid.

Väärtuskasvatus peaks täitma nelja ülesannet:

- 1) õpetama enda ja teiste väärtusi ära tundma, märkama (kus väärtused avalduvad?),
- 2) suunama reflekteerima väärtuste üle (kas need on head väärtused? millised võivad olla nende väärtuste järgi tegutsemise tagajärjed?),
- 3) võimaldama vourusi praktiseerida (harjutades kujuneb iseloom),
- 4) olema peegliks, andma tagasisidet (toetades moraalset arengut).

Väärtuskasvatuse meetodeid on erinevaid. Kaasaegses haridusfilosoofilises diskussioonis tuuakse välja kolm levinumat meetodit:

- Ratsionaalse arutluse kaudu (aluseks võivad olla narratiivid või ühine arutlemine juhtumite üle).
- Iseloomukasvatuse kaudu (iseloom hõlmab nii mõtlemist, tundmist kui käitumist).
- Holistlik lähenemine, mis integreerib mõlemad meetodid.

Tegelikult kujundab iga õpetaja õpilaste väärtusi, olgu teadlikult või ebateadlikult. Õpetaja on oma käitumisega õpilastele jäljendatavaks eeskujuks. Seetõttu peavad õpetajad kriitiliselt reflekteerima selle üle, milliseid väärtusi nad edasi kannavad ja õpilastes kujundavad. Õpetajate endi väärtustest oleneb nii õpimeetodite kui hindamismeetodite valik, aga ka õpilaste ja kolleegidega suhtlemise viis. Õpetaja kui väärtuskasvataja võimuses on ärgitada õpilasi saama teadlikuks oma väärtustest, anda neile oskus väärtuste üle reflekteerida ning arutleda ja toetada õpilaste moraalset arengu, nende isikliku moraalikoodeksi väljakujunemist. Igas õppeaines on võimalik panna õpilasi mõtlema ja arutlema teatud oluliste väärtuste üle. Väärtuste peale mõtlemine ja valikute nägemine ja teadvustamine aitab kujundada teadlikult toimivat inimest.

Tähtis on, et õpilasele antaks aega mõelda selle üle, miks üks või teine väärtus on oluline. Kui lihtsalt edastada teadmist, et see on oluline, ei pruugi see veel õpilasele omaseks saada. Seetõttu on vajalik lasta õpilasel ise selle teadmiseni jõuda.

Käitumiskalduvused ehk vourused kujunevad läbi praktika. Kooli kontekstis tähendab see, et

õpilase arusaam demokraatiast ei kujune mitte niivõrd ühiskonnaõpetuse tunnis, kus ta saab *teada*, mis on demokraatia, vaid koolis valitsevate suhete läbi, iseotsustamist *praktiseerides*. Tähtis on saada demokraatia kogemus – et õpilane saab pidevalt võimaluse oma arvamus välja öelda, et teda kuulatakse, et ta saab koos teistega osaleda otsustamises ja et selle tulemusena midagi muutub.

Samuti tuleb mõelda sellele, missugune on õpikeskkond, klassi sisekliima ning suhtumine õpetamise ja õppimisse. Sageli on tunnis õpetatavast aga hoopis tähtsam see, mis toimub väljaspool tunde. Ühine ettevalmistus olümpiaadideks, koolipeo kavandamine, kooli ajalehe tegemine või isegi klassikoosoleku läbiviimine on sageli väärtuskasvatuse seisukohalt hoopis mõjukamad. Kui uskuda, et iseloom kujuneb läbi harjutamise, siis on õpilastele vaja anda võimalusi heade iseloomuomaduste kujunemiseks. Kogu õpiprotsess peaks olema koolis kujundatud läbi väärtusprisma. Mida enam anneme koolis õpilastele võimalusi ise valida ja otsustada, kaasa mõelda, oma arvamus välja öelda, esitada küsimusi ning oskusi töötada grupis, koosolekuid läbi viia, seda enam arendame neid iseloomuomadusi, mida me neis näha tahame.

Väärtuskasvatus ja hindamine

Kuigi õpilase väärtuselist arengut ei saa hinnata samamoodi kui teadmiste omandamist, on ometi võimalik hinnata seda, kas õpilane oskab väärtusi ära tunda, nende üle arutleda ja põhjendada väärtuskonfliktide puhul ühe väärtuse eelistamist teistele, st oma valikut. Väärtuste hindamine peaks toimuma tagasisidestamisena, kus õpilasele antakse mõista, kas ta teab, arutleb ja käitub ootuspäraselt.

Paljudes riikides⁴ on väärtuskasvatusest saanud kogu koolis toimuva kompass. Seda on iseloomustatud kui pööret teadmistekeskselt koolilt väärtustekeskssele koolile. Ideaalsel juhul arendavad õpetajad ja koolijuhid välja kogu kooli hõlmava väärtuskasvatuse, pöörates tähelepanu oma kooli põhiväärtuste sõnastamisele, väärtuskasvatuse lõimimisele õppekavasse, nn varjatud õppekavale, tunnivälisele tegevusele ja koostööle eri huvigruppide vahel. Sellise kompleksse väärtuskasvatussüsteemi toimimist saab mõõta hindamismudeli abil, mis võimaldab oma tegevust analüüsida ja paremini suunata.⁵

⁴ Vt nt USA-s käivitunud iseloomukasvatuse programmi: Character Education Partnership, <http://www.character.org/> või Soome projekt Suomen Tammi <http://www.edu.fi/SubPage.asp?path=498,24009,24538,60241>.

⁵ Praegu on väljatöötamisel sellised väärtuskasvatuse hindamisalused, mis sobivad väärtuskasvatuse tulemuslikkuse mõõtmiseks Eesti oludes ja millest võib kasu olla ka õpilaste hindamisel. Nende aluste väljatöötamiseks teeb TÜ eetikakeskus koostööd paljude osapooltega, s.h koolijuhid, õpetajad, ülikoolide haridusteoreetikud, Haridus- ja Teadusministeerium ning Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus.

Eestis on senini koolis pööratud tähelepanu eelkõige teadmiste omandamisele. Ometi pole see, milliseid iseloomuomadusi ja väärtushinnanguid lastes ja noortes kasvatakse, sugugi vähemtähtis.

1.3. Riikliku õppekava väärtuste analüüsi alused

Õppekavaanalüüs väärtuste aspektist tähendab kokkupuutumist kõige põhilisema küsimusega: Mis on hariduse sisu – milliseid väärtusi see kannab? Õppekava alusväärtused on need ühiskonna ühisväärtused, mida haridus peab edasi kandma ja järeltulevates põlvkondades kujundama. Teiseks lähtub õppekava küsimusest: Mis on kasvatus eesmärk? Millist inimest (milliste iseloomuomadustega, hoiakutega inimest) me tahame kasvatada?

Senine õppekava vaid deklareerib, milliseid väärtusi tuleb edastada, aga pöörab liiga vähe tähelepanu sellele, kes, kus ja kuidas peaks neid asju käsitlema.

Õppekava üldväärtused, mis üldosas kajastuvad, peaksid ütlema, missugust inimest (milliste iseloomuomadustega, hoiakutega inimest) me tahame kasvatada. Meie arvates peaksid üldosas kajastuma need ühendavad alusväärtused, mida väljendavad nii Eesti Vabariigi põhiseaduse preambul kui ka Euroopa Liidu alusdokumendid. Neid väärtusi võib tinglikult jagada järgmiselt:

- **Moraalsed väärtused** (ausus, hoolivus, õiglus, inimväärikus, lugupidamine iseenda ja teiste vastu);
- **Sotsiaalsed väärtused** (vabadus, demokraatia, õigus, solidaarsus, vastutus, rahvuslus, emakeel, kultuuriline mitmekesisus, sallivus, sooline võrdõiguslikkus).

Ainekavades kajastatud väärtused peavad minema kokku üldosa väärtustega.

Ainekava tööversioonide analüüsimisel lähtusime järgnevatest küsimustest:

- Millised väärtused on kajastatud ainekava üldosas (lühikirjeldus, eesmärgid, kirjeldus)? Kuidas on neid käsitletud: kas väärtused on seal kui tunnetus- ja käsitusobjektid või kui hoiakud/iseloomuomadused või voodused? Kas üldosas reflekteeritakse selle üle, mida saab isiksuse kasvatamiseks just selle aine spetsiifika arvestades teha?
- Kas ainekava sisuosa (õpitulemused ja õppesisu) peegeldab ja selgitab üldosas kajastatud väärtusi? Kas ainekava osad on väärtuste aspektist omavahel kooskõlas? Näiteks, kas aine sisu sisaldab varjatud väärtustena hoopis midagi erinevat sellest, mis on deklareeritud üldosas?

- Millised väärtused tõusevad ainekava lugeja jaoks esile prioriteetsena? Kas need kattuvad nendega, mis võiksid selle ainekava jaoks prioriteetsed olla?

Ainekava analüüsidest pidasime otstarbekaks eristada:

- 1) väärtused kui tunnetus/käsitlus/arutlusobjektid
- 2) väärtused kui sisseharjutatud käitumiskalduvused

Käitumiskalduvuste puhul on tegemist ühe komponendiga pädevustest, mille juures on oluline, kuidas teadmised, oskused ja suhtumised/väärtushinnangud koos toimivad.

Üks ja sama väärtus võib olla mõnikord nii käsitlusobjektiks kui ka käitumiskalduvuseks. Näiteks võiks eesti keele ja kirjanduse tunnis rääkida aususest – internetist ei tohi tekste niisama maha kopeerida, vaid tuleb ausalt öelda, kes on selle autor. Samas kasvatame selle kaudu ka ausust kui käitumiskalduvust. Ausa inimese kasvatamiseks ei piisa aga ilmselt aususe kui väärtuse üle arutlemisest või sellele tähelepanu juhtimisest. Vaja on seda vöorust harjutada, sest iseloom kujuneb läbi harjutamise, nagu Aristoteles osutas. Õpetajad peavad reageerima vastavalt – soovitud käitumist tuleb vastavalt hinnata, et motiveerida sellist käitumist. Meenutagem Õpetaja Lauri, kes ütles Tootsile: „Tee kasvõi pool õppetükki, aga tee ise!“.

Väärtuskasvatus ainetunnis sisaldab kahte liiki tegevusi (mis võivad olla omavahel seotud). Ühelt poolt saab ainetunnis õpetada väärtusi märkama ning nende üle reflekteerima: väärtused kui tunnetus/käsitlus/arutlusobjektid. Teiselt poolt ei tähenda väärtustest teadlik olemine veel, et nende järgi elatakse. Näiteks inimene võib teada, et tervis on hea (on väärtus), aga ikkagi eelistab harrastada ebatervislike eluviise. Põhjus on selles, et mingi teine väärtus, nt mõnu on väärtuste hierarhias kõrgemal kohal või takistab inimest tahtenõrkus. Hariduse eesmärk on mitte ainult teadmiste andmine, vaid ka isiksuse kasvatamine, mille puhul on oluline iseloomuomaduste kujundamine.

2. Käsitööõpetuse ainekava tööversiooni analüüs väärtuste aspektist

Käsitööõpetuse ainekavaga on olukord segane, sest esitatud on kaks tööversiooni. Järgnevas viidatakse neile kui tehnoloogia-versioonile ja käsitöö-versioonile ning kui viitamine puudub, siis kehtib kirjutatu mõlema kohta. Samas on esmane soovitus siiski see, et need töögrupid annaksid endast parima ühise keele leidmiseks. Väärtusalaste eesmärkide saavutamisel koolides mängib suurt rolli tehnoloogiaõpetuse õpetajate ja käsitööõpetajate koostöö ning selle koostöö eelduseks on omakorda ainekava tegijate ühine töö. Selles osas võib abi olla just väärtuste temaatikale keskendumisest, sest tundub, et tegelikult ollakse ühel nõul selles osas, milliseid isiksuseomadusi õpilastel käsitööõpetuse kaudu kujundada tahetakse. Seda võib järeldada näiteks sellest, kuidas kummaski versioonis reflekteeritakse käsitööõpetuse rolli üle isiksuse omaduste kujundamisel. Teisest küljest tundub ka tõenäoline, et need töögrupid võiksid teineteist täiendada ning just ühise töö tulemusena saaks leida tasakaaluka kesktee väärtusalase deklaratiivsuse ja ülima praktilisuse vahel.

2.1. Väärtused käsitööõpetuse ainekava kirjelduses ja eesmärkides

Väärtuste käsitlemist käsitööõpetuse ainekava tehnoloogia-versiooni üldalustes kajastab järgmine tabel.

<i>Väärtused kui tunnetusobjektid</i>	<i>Väärtused kui käitumiskalduvused</i>
esemeline keskkond	
töökord, ohutus	
	kollektiivse töö oskus, vastutus
?kord ja puhtus, hügieen?	
kultuuritraditsioonid	
	?loovus?
	iseseisvus otsuste tegemisel
	leidurivaist
	?emotsionaalne tasakaalukus?

Väärtuste käsitlemist käsitööõpetuse ainekava käsitöö-versiooni üldalustes kajastab järgmine tabel.

<i>Väärtused kui tunnetusobjektid</i>	<i>Väärtused kui käitumiskalduvused</i>
esemeline keskkond	
	kollektiivse töö oskus
	?loovus?
	iseseisvus otsuste tegemisel
	leidurivaist
	?emotsionaalne tasakaalukus?

Kuna selle üle, mida saab isiksuse kasvatamiseks just käsitööõpetuse spetsiifikat arvestades teha, reflekteeritakse mõlemas versioonis üpris napolisõnaliselt, siis ei ole alati võimalik aru saada, kas väärtusi käsitletakse kui tunnetusobjekte või kujundatakse aine kaudu õpilastes ka vastavaid käitumiskalduvusi (mitmeti mõistetavustele viitavad ka küsimärgid ülaltoodud tabelites).

Näiteks sellest, et ainet iseloomustab loov käeline aktiivsus ja see on oluline õpilase vaimses arengus, pole veel selge, kas see tähendab õpilastega loovuse olemuse üle arutamist (loovus kui tunnetusobjekt), loovuse kujundamist iseloomuomadusena (loovus kui käitumiskalduvus) või mitte kumbagi neist (ainet iseloomustavat loovat aktiivsust kasutatakse hoopis teiste väärtuste kujundamiseks). Ainevaldkonna ülesehituses sätestatakse küll, et käsitööõpetuse eesmärgiks on arendada loovust (ilmselt käitumiskalduvus), aga aine enda kirjeldusest see eesmärk praegu selgelt välja ei tule.

Analoogiliselt jääb mitmetimõistetavaks väljend „õpib kodus ja koolis korda ja puhtust hoidma“, sest ei selgu, kas eesmärgiks on ainult see, et õpilane omandaks teadmised ja oskused, kuidas on võimalik korda ja puhtust hoida, või on eesmärgiks ikkagi puhtuse ja korra väärtustamine (s.t tahetakse õpilastes lisaks teadmistele ja oskustele kujundada ka käitumiskalduvus enda ümber korda ja puhtust hoida). Samuti ei ole päris selge, kas puhtus ja kord on väärtustena tunnetusobjektiks tõstatatud (mida tähendab puhtus, miks ta hea on jne) või antakse lihtsalt oskusi selleks puhuks, kui keegi peaks tahtma puhtust hoida (jättes kõrvale selle, kas ja miks peaks seda tahtma). Selgelt on komponendid välja öeldud näiteks väljendis

„õpib vaatlema, tundma ja hindama ümbritsevat esemelist keskkonda“.

Kui sedastatakse pelgalt, et „töötab üksi ja kollektiivselt“, siis on lahtine, kas õpilane peab seda lihtsalt ükskõik millisel viisil tegema; kas talle selgitatakse, milles seisneb kollektiivne töö ja millised väärtused selle juures asjasse puutuvad; või temas kujundatakse praktika kaudu selliseid käitumiskalduvusi, mis kollektiivse töö puhul hinnas on.

Väljend „ainel on täita emotsionaalselt tasakaalustav ülesanne õppeprotsessis“ ei selgita, kas emotsionaalne tasakaalukus on aine kaudu edastatavate väärtuste hulgas. Kas see seatakse käsitlusobjektiks ja arutatakse õpilastega, et tegevuste mitmekesisus ja vaheldamine mõjub tujule ja võimekusele hästi? Või püütakse emotsionaalse tasakaalukuse väärtustamist kujundada käitumiskalduvusena, nii et õpilased õpiksid loovat tegevust lõõgastusvõimalusena kasutama? Või ei tegeleta selles aines üldse emotsionaalse tasakaalukuse kui väärtusega ning eeltoodud väljend viitab lihtsalt sellele, et meisterdamine mõjub õpilastele tahestahmata emotsionaalselt tasakaalustavalt.

Kui õpilane omandab oskuse „lähtuda töös esteetilisest ja eetilistest normidest ning tõekspidamistest“, siis mida see täpsemalt tähendab? Konkreetselt saab selle lahti kirjutada küll alles õpitulemustes, kuid kuskil peab kindlasti täpsustuma, kas nt esteetilised tõekspidamised on arutluse all, nii et iga õpilane saab võimaluse oma vastavaid maitse-eelistusi kujundada, kirjeldada ja põhjendada; kas eetilised normid saavad õpilaste jaoks lahti selgitatud (millised väärtused on seejuures ikkagi tunnetusobjektideks seatud?), kas nende normide üle reflekteeritakse, et leida üheskoos üles normide põhjused; ning kas lisaks kujundatakse neid norme praktiseerimise läbi ka käitumiskalduvusteks. Võimalik, et käsitööõpetuse vanuseastet arvestades ei ole mitmed eelkirjeldatud tegevused veel täielikult läbiviidavad (ja peaksid seega osaliselt nihkuma tehnoloogiaõpetuse ja käsitöö ainekavadesse) ning seetõttu peakski selles ainekavas reflekteerima selle üle, millises ulatuses ja mil viisil saab nendele tegevustele esimeses õppeastmes aluse panna.

Niisiis oleks hea väärtusalaseid eesmärke ja võimalusi aine kirjelduses pisut põhjalikumalt lahti kirjutada. Loodame väga, et eristus väärtuste kui tunnetusobjektide ja väärtuste kui käitumiskalduvuste vahel on sealjuures abiks ning aitab teadvustada, et väärtushoiaku kujunemine eeldab väärtusest teadlik olemist. Need kaks aspekti on küll enamasti seotud, kuid ühega ei kaasne veel paratamatult teine – väärtuste märkamise oskus, nende üle arutlemine, ning vastavad teadmised ja oskused on eelduseks käitumiskalduvuse kujunemisele, kuid eraldi tuleb rõhku panna ka sellele, et nendes eeldustes peituv potentsiaal ei jääks ellu viimata

(nii et õpilastel on küll väärtusalased teadmised, kuid nad ei saa kaasa hoiakut vastavalt käituda). Alati, kui väärtus esineb tabelis vaid ühes lahtris, võiks mõelda selle üle, kas väärtustamise kujundamiseks on vaja õpilasteni viia ka teine külg või mitte (nt kas iseseisvuse kujundamine otsuste tegemisel on tõhusam siis, kui lastega arutletakse selle üle, miks on iseseisev otsuste langetamisvõime väärtuseks – milles see seisneb ja mida see annab).

2.2. Väärtused käsitööõpetuse ainekava õppesisus ja õpitulemustes

Laias laastus on mõlema versiooni puhul üldalustes mainitud väärtused kajastatud ka õpitulemustes ja õppesisus, aga hea oleks, kui väärtusalased tulemused oleks võimalikult konkreetsemad, nii et õpetajatel oleks lihtsam mõista, milles need praktikas seisnema peaksid. Näiteks jääb liiga üldiseks väljendus „väärtustab kodukoha traditsioone“, mis ei tundu oma suurejoonelisuses ka antud vanuseastme jaoks saavutatav. Võib-olla aitaks sõnastuse leidmisel see, kui mõelda, mida õpilane siis ikkagi konkreetset teeb – milles väljendub I kooliastmes see, et õpilane väärtustab kodukoha traditsioone?

Mõlema versiooni sisuosa võiks täpsustada seda, kuidas peaks aineõpetaja ellu viima ainekava üldosas pandud kohustust täita emotsionaalselt tasakaalustavat ülesannet. Ühest küljest on muidugi selge, et kõik sisuosas loetletud loovad tegevused võimaldavad selle ellu viimist, kuid samas on neid võimalik õppida ja õpetada ka väga stressirohkelt. Seega võiks vaimse tervise väärtustamine ka sisuosas rohkem kõlama jääda.

Samuti vajab täpsustamist, mida tähendab tähelepanu pööramine töö protsessile ja eetikale – oleks ülimalt hea, kui käsitööõpetuse rõhuasetus läheks esemelisuselt rohkem töö protsessi peale, aga selle praktikasse viimise viisi tuleb täpsustada (milline oskus/omadus/võime/teadmine/harjumus peab õpilases tekkima/arenema?).

Soovitame kasutada võimalikult täpseid verbe nagu näiteks märkab, seostab, eristab, mõistab, aktsepteerib, võtab vastu, paneb tähele, võtab kuulda, näitab soovi, esitab küsimusi, osaleb, vastab, järgib, kiidab heaks, soovib, tunnustab, eelistab, toetab, arutleb, vaidleb, sõnastab, uurib jne. See aitab õpetajatel mõista, et väärtusalaste eesmärkide saavutamiseks on vaja mitmekülgset lähenemist, sest väärtustamisele eelneb väärtuste märkamine, nende üle arutlemine ja nende mõtestamine (hinnanguni saab jõuda asjast piisavat ettekujutust omades).

Lisaks õpitulemuste konkreetsemale sõnastamisele soovitame väärtustemaatika esiletoomiseks ka alapunkte „Nõuded õppetegevusele“ ja „Nõuded õpikeskkonnale“, kusjuures viimases võiks füüsilise õpikeskkonna kõrval eraldi esile tuua ka vaimse ja miks mitte ka sotsiaalse õpikeskkonna. Tundub, et neis alajaotustes on võimalik lühidalt paika

panna, milliste vahenditega peaksid õpetajad seatud väärtuselisi eesmärke saavutama. Siin võiks mainitud saada ka koolikultuuriga seonduvate väärtuste kujundamine.

Mõned märkused üldaluste ja sisuosa kooskõla kohta

Tehnoloogia-versioon:

Sisuosas lisanduvad üldalustes mainitud väärtustele töö tunnustamine ja säästlikkus ning palju tugevamini kerkivad esile esteetika ja loovus. Ehkki üldalustes on deklareeritud väga esinduslikud väärtusalased eesmärgid (“õpilane omandab oskuse lähtuda töös esteetilisest ja eetilistest normidest ning tõekspidamistest”), tekib seda teravamalt esile küsimus, milles selliste eesmärkide saavutamine antud vanuseastme juures täpsemalt seisneb?

Käsitöö-versioon:

Laias laastus on üldalused ja sisuosa kooskõlas, sest mõlemad on väga napid ja praktilised. Sisus tuleb juurde esteetika, töö tunnustamine, iseseisev toimetulek (see võiks olla väärtusena esile toodud ka üldosas, sest õppesisus on lausa vastav alajaotus “igapäeva elus vajalikud teadmised ja oskused”). Sisuosas tõuseb ka loovus rohkem esile kui üldalustes.

Õpitulemuste ja õppesisu ülipraktiline suunitlus ei ühildu selgelt hindamiskontseptsiooni väärtuskesksusega. Oleks soovitatav, et hindamisele tulevad aspektid oleksid selgemalt sätestatud ka õpitulemustes.

2.3. Prioriteetsed väärtused käsitööõpetuse ainekava tööversioonides

Mõlemas versioonis tõuseb prioriteedina esile esemeline keskkond, aga esemetest olulisemanagi võiks väärtustatud olla pigem omandatavad oskused ja nendega seonduvad väärtused (nt originaalsus, praktiline toimetulek, leidurivaist). Seega oleks hea, kui rõhuasetus nihutada töö tulemuselt (esemetelt) rohkem töö protsessile ja töö oskustele, ise tegemise ja ise hakkamasaamise väärtustamisele.

Tehnoloogia-versioonis on küll kirjas, et „oluline on iga töö juures pöörata tähelepanu ülesande või töö protsessile ja eetikale“, aga sellest ei tulene veel isenesest, et seda protsessi ka ennast väärtusena käsitletakse (tähelepanu võib ju pöörata ka puhtpraktilisest aspektist). Samas on tööprotsess ju suures ulatuses siiski loov käeline tegevus, mis võiks pakkuda rõõmu ja lõõgastust. Mõlema versiooni üldosas öeldakse küll, et ainel on „täita emotsionaalselt tasakaalustav ülesanne õppeprotsessis“, kuid algust võiks teha ka sellega, et käelise tegevuse

lõõgastav mõju saaks teatavaks ka lastele (vähemalt õpetajad võiks seda ainekava vahendusel endale teadvustada).

Kui aines on olulisel kohal loovus (ainevaldkonna ülesehituse kohaselt peaks olema), siis selle juurde võiks kuuluda ka oma maitse kujundamine ja juba esimeses vanuseastmes saaks tegeleda sellega, et esteetilised normid pole absoluutsed, vaid igalühel võib olla erinev arvamus selle kohta, milline ese on ilus. Esteetilised väärtused tulevad seoses esemelise keskkonna ja töö tulemuse rõhutamisega tugevalt esile, aga läbivalt jääb mulje, justkui oleksid vastavad esteetilised normid ette antud. Oma tööst rääkimine, oma arvamuste/valikute selgitamine ja teiste õpilaste poolt valitud lahendustega võrdlemine võiks olla oluline osa õppeprotsessist. Tähelepanu peaks pöörama ka sallivusele eriarvamuste suhtes ja soovitatavalt ka rõõmule erinevate võimaluste olemasolu üle (et see teeb loova tegevuse põnevamaks, et on palju võimalusi ja lahendusi, a la „teinekord ma proovin ka nii nagu ta tegi...“).

3. Käsitöö ainekava tööversiooni analüüs väärtuste aspektist

3.1. Väärtused käsitöö ainekava kirjelduses ja eesmärkides

Väärtuste käsitlemist käsitöö õppeaine ainekava tööversiooni üldalustes kajastab järgmine tabel.

<i>Väärtused kui tunnetusobjektid</i>	<i>Väärtused kui käitumiskalduvused</i>
	loovus, loomingulisus
	praktilisus, teadmiste rakendamine
	töötervishoid ja ohutus
	iseseisev töö
	kollektiivne töö
	rahulolu praktilisest eneseteostusest
	väärtustab ja hoiab rahvuskultuuri
	hindab tööd ja töö tegijat

On loomulik, et seoses aine praktilise suunitlusega kajastatakse ka väärtusi siin käitumiskalduvustena. Samas võiks iga väärtuse juures igaks juhuks üle küsida, kas väärtustamise kujundamiseks on vaja õpilasteni viia ka teine külg või mitte. Näiteks selleks, et saavutada tulemus, et „õpilane väärtustab ja hoiab rahvuskultuuri“, võib olla kasulik käsitleda rahvuskultuuri käsitöösse puutuvat osa kõigepealt tunnetusobjektina (õppida vastavaid elemente märkama, eristama, oskustega seostama jne), misjärel saavad õpilased kõrgemas vanuseastmes teadvustada, et vastavaid oskusi on vaja alal hoida, ja neid saab praktiseerimise läbi toetada ka kultuuritraditsioone lõpuks väärtustama. Võimalik, et selle väljenduse all ongi ühtlasi silmas peetud mõlemat aspekti, kuid praegu ei tule see üheselt välja.

Praegu jäävad sõnastused kohati nii napiks ja lakooniliseks, et alati ei ole ühemõtteliselt arusaadav, mida silmas peetakse, ning kas väärtusi käsitletakse kui tunnetusobjekte või kujundatakse aine kaudu õpilastes ka vastavaid käitumiskalduvusi. Näiteks võib küll eeldada, et eesmärk „õpilane hindab töötervishoiu ja ohutustehnika vajalikkust töötamisel“ tähendab, et õpilastele tutvustatakse töötervishoiu mõtet, arutletakse selle vajalikkuse üle ning

tutvustatakse ja põhjendatakse ohutusreegleid, aga see sõnastus antud eeldust otseselt välja ei too ja jätab seega otsad lahtiseks.

Niisiis oleks hea väärtusalaseid eesmärke ja võimalusi aine kirjelduses veelgi rohkem läbi mõelda ja lahti kirjutada (näiteks alajaotus „Õppeaine kirjeldus“ pakub võimaluse põhjalikumalt reflekteerida isiksuse kujundamise võimaluste üle käsitöö õppeaine spetsiifikat arvestades). Loodame väga, et eristus väärtuste kui tunnetusobjektide ja väärtuste kui käitumiskalduvuste vahel on sealjuures abiks ning aitab teadvustada, et väärtushoiakuteni jõudmiseks on tihti kasulik väärtusi käsitleda mitmekülgsest: väärtuste praktikas elluviimisele aitab kaasa ka väärtuste märkamise oskus, nende üle arutlemine, ning vastavad teadmised ja oskused.

3.2. Väärtused käsitöö ainekava õppesisus ja õpitulemustes

Käsitöö õppeaine tööversiooni õpitulemused ja õppesisu on väga ainekesksed. Kuigi loetletud õpitulemused ja õppesisu võimaldavad kahtlemata eesmärgiks seatud väärtushoiakuid kujundada, jäävad nad ainekava lugeja jaoks praegu tahaplaanile. Ühest küljest on muidugi paratamatu, et see jääb iga õpetaja teha, kuidas ta täpselt ainekavas seatud eesmärke õppesisu kaudu realiseerib ning väärtuskasvatusega tegeleb. Teisest küljest peaks õpieesmärke ja õppesisu sätestav tekst läbivalt tähelepanu juhtima, et väärtuskasvatusega on vaja mõtestatult tegeleda, ning anda konkreetseid suuniseid, kuidas aine spetsiifika seda teha võimaldab.

Suuniste konkretiseerimisel soovime vältida üldterminit 'väärtustab' ja selle asemel kasutada täpsemaid verbe nagu näiteks märkab, seostab, eristab, mõistab, aktsepteerib, võtab vastu, paneb tähele, võtab kuulda, näitab soovi, esitab küsimusi, osaleb, vastab, järgib, kiidab heaks, soovib, tunnustab, eelistab, toetab, arutleb, vaidleb, sõnastab, uurib jne. See aitab õpetajatel mõista, et väärtusalaste eesmärkide saavutamiseks on vaja mitmekülgset lähenemist, sest väärtustamisele eelneb väärtuste märkamine, nende üle arutlemine ja nende mõtestamine (hinnanguni saab jõuda asjast piisavat ettekujutust omades). Sellised lahtikirjutused võimaldavad ainekavasse sisse tuua refleksiooni tasandi, mis aitab oluliselt kaasa väärtuskasvatuse alaste eesmärkide praktilisele realiseerimisele.

Mis puudutab üldaluste ja sisuosa kokkusobivust, siis kõige parem on kooskõla rahvakunsti väärtustamise osas – see tõuseb ka sisuosast selgelt esile, samas kui teised jäävad tagaplaanile (nt loovus, töö tegija hindamine, rahulolu eneseteostusest). Uue väärtusena tuuakse sisuosas sisse esteetilisus, millele üldalustes viidatud pole.

3.3. Prioriteetsed väärtused käsitöö ainekavas

- Terve ainekava põhjal tõuseb praktiliste oskuste kõrval väärtusena esile eelkõige rahvuslik pärand ja esteetika. Sealjuures tekib esteetika puhul mulje, et esteetilised normid oleksid justkui kellegi poolt paika pandud, nii et tekib küsimus, mida esteetilisuse all ikkagi silmas peetakse. Kui korrektset viimistlemist, siis siin saab ehk õpetaja tõesti objektiivse standardi ja ühised nõuded paika panna. Korrektsusest tuleb aga selgelt eristada subjektiivseid hinnanguid selle kohta, mis on ilus. Õpilasi võiks oma maitse-eelistuste kujundamises toetada, tuua esile erinevaid seisukohti, lasta õpilastel selgitada ja põhjendada oma valikuid ning kujundada sealjuures sallivust teistsuguste arvamuste suhtes ja ideaalis ka rõõmu erinevate lähenemiste olemasolu üle (nt kunsti ainekava õpitulemused sisaldavad alajaotust „vestlused kunstist”, miks mitte ka vestlused käsitööst?).
- Kui ainekava üldalustes seati oluliseks eesmärgiks ka loovus, siis ainekava terviku põhjal jääb rohkem kõlama tööjuhendite täpne järgimine (samas kui tehnoloogiaõpetus rõhutab väga innovaativust ja leidurivaistu). Loovuse ühe küljena võiks saada selgemini esile toodud ka loova käelise tegevuse lõõgastav mõju (s.t roll vaimse tervise hoidmisel), sest stress ja sellega toimetulematus on Eesti ühiskonnas praegu teravaks probleemiks. Kui käsitööõpetuse eesmärkides oli kirjas, et „ainel on täita emotsionaalselt tasakaalustav ülesanne õppeprotsessis“, siis käsitöö õppeaine puhul pole seda enam mainitud, kuigi vaimne pingeline kipub vanuse kasvades pigem tõusma. Selle rolli teadvustamine ja rõhutamine ei tähenda sugugi enda panemist teisejärgulise abimehe-staatusesse, vaid võimaldab just näidata, et aine täidab suurt lünka haridussüsteemis ja et selle kaudu saab õpilastele lisaks vajalikele ainealastele oskustele anda ka ühe võimaluse stressiga hakkamasaamiseks, mis on riiklikust seisukohast ülioluline.

Kuna oskus vaimse pingelise ja stressiga toime tulla on nii õpilaste koolielus kui täiskasvanueas hädavajalik, oleks hea neis selle võimaluse suhtes positiivne hoiak kujundada. Selle saavutamiseks tuleks sihiks seada, et õpilased saaksid lisaks spetsiifilistele oskustele ja teadmistele kaasa ka lõõgastava eneseteostuse kogemuse või vähemalt teadmise, et käsitöö on ka üks teraapiline viis stressi maandada. Õpilasi võiks suunata järele mõtlema selle üle, milline tööliik kellelegi kõige rohkem meeldib, mida see tegevus talle pakub, millised on tema huvid ja eelistused jne. Seega võiks üheks prioriteediks tõusta isikliku suhte kujunemine käsitööga.

Eelkirjeldatu tähendab ühtlasi ka seda, et esteetilise ja rakendusliku esemelise tulemuse kõrval võiks veelgi rohkem esile tõusta tööprotsessi au sees hoidmine. Praeguses ainekavas on mainitud küll tööprotsessi analüüsimine ja enesehindamine, kuid see võib tähendada lihtsalt võimalikult efektiivse töökorralduse hindamist, mitte töörõõmu ja uhkust selle üle, et ollakse suuteline oma kätega midagi originaalset ja isikupärast luua.

- Kõikide tehnoloogia-ainete jaoks on oluline küsimus, kuidas vältida sooliste stereotüüpide taastootmist – range kaheks jaotumine kuueks aastaks toob kaasa selle, et poiste ja tüdrukute segunemist praktikas ei toimu (kuigi ainekava lubab segagruppe). See on muidugi traditsiooniline, kuid ühiskonna vajadused on muutunud ja ka tehnoloogia-ainete plokid võiksid võimaldada suuremat paindlikkust.

Kui pisemate segamoodulite loomine on takistatud sellepärast, et oskusi ei saa piisavalt kaugele arendada, siis võiksid valikud olla vähemalt väiksemal tasandil heegeldamine/puutöö, kudumine/metallitöö jne (kui õpilane valib metallitöö, siis teeb ta selle valiku kõikideks järgnevateks aastateks, aga vähemalt ei tähenda see valik, et ta ei saa samas õppida ka süvendatult õblemist). See eeldaks põhjalikku läbimõtlemist ja tehnoloogia ainete õpetajate (ja vastavate ainekavade tegijate) omavahelist koostööd.

Miinimumprogrammina võiks vähemalt suureneda projektipõhisus, nii et rangest jaotumisest hoolimata saaks võimalikuks käsitöö õppeaine ja tehnoloogiaõpetuse suurem lõimimine, õpetajate ja õpilaste koostöö ja segarühmades tegutsemine (praegu on iseseisev projekt 9. klassis, aga ka eelnevates klassides saaks õpetajate juhtimisel edukalt projektipõhiseid ettevõtmisi läbi viia).

Samuti on range jaotumise puhul oluline jälgida, et mõlemad ained realiseeriks sarnaseid väärtusalaseid eesmärke (nt leidurivaist, isiklik suhe loova käelise tegevusega). Loodame siiski, et suundumus on pigem selle poole, et õpilastele võimaldataks tulevikus paindlikumaid valikuid, lähtudes nende tegelikest huvidest, ilma et nad peaksid sealjuures suure žestina enamusele vastanduma.

4. Kodunduse ainekava tööversiooni analüüs väärtuste aspektist

4.1. Väärtused kodunduse ainekava kirjelduses ja eesmärkides

Väärtuste käsitlemist kodunduse ainekava tööversiooni üldalustes kajastab järgmine tabel.

<i>Väärtused kui tunnetusobjektid</i>	<i>Väärtused kui käitumiskalduvused</i>
	iseseisev toimetulek
?teadlikkus tarbimisel?	
?tervis, ohutus?	
?keskkonnasäästlikkus?	
?hubane ja puhas kodu?	
?suhtumine töösse?	
	meeskonnatöö, sotsiaalsed oskused

Selle üle, mida saab isiksuse kasvatamiseks just kodunduse spetsiifikat arvestades teha, reflekteeritakse väga napolisõnaliselt. Sellest tulenevalt on ebaselge, kas väärtusi käsitletakse kui tunnetusobjekte või kujundatakse aine kaudu õpilastes ka vastavaid käitumiskalduvusi (sellele viitavad ka küsimärgid ülaltoodud tabelis).

Hea oleks seega väärtusalaseid eesmärke ja võimalusi pisut põhjalikumalt lahti kirjutada. Näiteks võiks olla paika pandud, kas eesmärgiks on ainult õpilastele õpetada, mida tähendab teadlik tarbimine (õigused, kohustused jne), või lisaks sellele kujundada õpilastes vastav hoiak, nii et nad neid teadmisi ka pidevalt rakendama hakkaks. Suure tõenäosusega on ka praegu silmas peetud mõlemat aspekti, kuid see võiks sõnastusest selgemini välja tulla. (Näiteks käsitööõpetuse eesmärk „õpilane õpib vaatlama, tundma ja hindama ümbritsevat esemelist keskkonda“ kajastab kõiki aspekte.)

Või teise näitena – kas õpilane saab kodunduse õppimise tulemusena teadmised toitumise põhireeglitest ja oskused neid toiduvalmistamise rakendada või kujundatakse temas praktika ja refleksiooni kaudu kalduvust nende reeglite järgi igapäevaelus käituda? Kuna väärtushoiaku kujunemine eeldab väärtusest teadlik olemist, siis on teadmised ja oskused eelduseks käitumiskalduvuse kujunemisele, kuid eraldi tuleb rõhku panna ka sellele, et nendes

eeldustes peituv potentsiaal ei jääks ellu viimata (nii et õpilastel on küll teadmised keskkonnasäästust, kuid pole soovi neid teadmisi rakendada).

Loodame väga, et eristus väärtuste kui tunnetusobjektide ja väärtuste kui käitumiskalduvuste vahel aitab aine väärtusalaseid eesmärke ja nende saavutamist põhjalikumalt lahti kirjutada. Praeguses kirjelduses viidatakse küll paljudele väärtuste kujundamise võimalustele, kuid mitmed küsimused jäetakse seejuures lahtiseks. Näiteks lause “kujundatakse suutlikkus võimetekohaselt teha kodutöid ja seeläbi kujundada oma suhtumist töösse” ei selgita, millist suhtumist töösse kujundatakse ja kuidas seda tehakse s.t kuidas lisatakse kodutööde oskamise tasandile veel see dimensioon, et õpilastel kujuneks mingisugune soovitud hoiak töö tegemisse.

4.2. Väärtused kodunduse ainekava õppesisus ja õpitulemustes

Kuna kodunduse üldalustes jäävad paljud põhimõttelised küsimused vastamata, siis on raske otsustada, kuidas õpitulemustes kajastuv üldalustega sobib. Näiteks võib öelda, et sisuosa ei kata hästi hubase ja puhta kodu hindamist, kuid selle saavutamine jäi lahtiseks ka üldalustes. Ilmselt võimaldab olemasolev õppesisu küll õpilastel omandada oskused kodu puhastada, kuid see, kuidas saab selle aine kaudu kujundada hubase kodu väärtustamist, ei täpsustu õpitulemuste ega õppesisu kaudu.

Niisiis võib öelda, et loetletud õpitulemused ja õppesisu võimaldavad küll eesmärgiks seatud väärtushoiakuid kujundada, kuid need väärtused ei tõuse praegu ainekava lugeja jaoks praktilise suunitlusega sisuosast olulistena esile. Ühest küljest on muidugi paratamatu, et see jääb iga õpetaja teha, kuidas ta täpselt ainekavas seatud eesmärke õppesisu kaudu realiseerib ning väärtuskasvatusega tegeleb. Teisest küljest peaks õpieesmärke ja õppesisu sätestav tekst läbivalt tähelepanu juhtima sellele, et väärtuskasvatusega on vaja mõtestatult tegeleda, ning anda konkreetseid suuniseid, kuidas aine spetsiifika seda teha võimaldab.

Näiteks iseseisev toimetulek kajastub praegu varjatud kujul praktiliste oskuste kesketes õpitulemustes, kuid iseseisev toimetulek võiks ka ise selgelt väärtusena esile tõusta. Selle esiletõstmiseks ja praktilise tulemi kindlustamiseks oleks hea praegusele õppesisule lisada refleksiooni tasand – mida tähendab üldse iseseisev toimetulek ja milleks see hea on (näiteks kuidas oskus ise süüa teha võimalusi avardab, kuidas õhustik loob kombestiku ja vastupidi, kuidas lauakommete tundmine võimaldab hakkama saada erinevates olukordades jne). Refleksiooni vajalikkus võiks olla sätestatud õpitulemustes, aga samuti näiteks alajaotuses

„Nõuded õppetegevusele“, mida pole praeguses tööversioonis täidetud.

Ka alajaotus „Nõuded õpikeskkonnale“ tundub sobilik väärtustemaatika esiletoomiseks ning seal võiks füüsilise õpikeskkonna kõrval eraldi esile tuua ka vaimse ja miks mitte ka sotsiaalse õpikeskkonna. Tundub, et siin oleks võimalik lühidalt paika panna, milliste vahenditega peaksid õpetajad seatud väärtuselisi eesmärke saavutama. Mainitud võiks saada ka koolikultuuriga seonduvate väärtuste kujundamine.

Õpitulemustes/õppesisus tulevad sisse esteetilised väärtused ning etiketi ja rahvuste temaatika, mida pole üldalustes mainitud.

Õpitulemuste ja õppesisu ülipraktiline suunitlus ei ühildu selgelt hindamiskontseptsiooni väärtuskesksusega. Oleks soovitatav, et hindamisele tulevad aspektid oleksid selgemalt sätestatud ka õpitulemustes. Selleks soovitame kasutada võimalikult täpseid verbe nagu näiteks eristab, aktsepteerib, võtab vastu, paneb tähele, võtab kuulda, näitab soovi, esitab küsimusi, osaleb, vastab, järgib, kiidab heaks, soovitab, tunnustab, eelistab, toetab, arutleb, vaidleb, sõnastab, uurib jne. See aitab õpetajatel mõista, et väärtusalaste eesmärkide saavutamiseks on vaja pidevat tähelepanu mitmel tasandil (tunnetusobjektid ja käitumiskalduvused). Lisaks saab verbide valikuga tagada, et isiksuse kasvatus õpitulemused oleks eakohaselt väljendatud, pidades silmas, et väärtustamisele eelneb väärtuste märkamine, sest hinnanguni saab jõuda asjast piisavat ettekujutust omades.

4.3. Prioriteetsed väärtused kodunduse ainekavas

- Kodunduse ainekava praktilist suunitlust arvestades peavad iseseisva toimetuleku ning ühistöö oskused tõesti olema esiplaanil. Samas on oluline refleksiooni sätestamise kaudu tagada, et ka õpilasteni jõuaks teadmine, et need praktilised oskused on iseseisva toimetuleku aluseks, ning neis kujuneks väärtustav hoiak iseseisva toimetuleku suhtes. Reflekteerimine võimaldaks ka etiketireegleid väärtustada, nii et õpilased mõistaksid, et nad võivad etiketireegleid eirates tahtmatult oma võimalusi piirata.
- Kuna õpitulemustes kerkivad esile ka esteetilised väärtused (nt kujundab ja katab esteetiliselt tähtpäevalauda), siis tõstatub ka esteetiliste hinnangute subjektiivsuse teema. Kui esteetilisuse all peetakse silmas kombestikule vastamist, siis tuleb eristada

etiketti kui ühiskonnas kinnistunud käitumisviisi ja esteetikat kui hinnangulist määrangut. Seoses esteetiliste hinnangute subjektiivsusega võiks tegeleda ka arvamuste paljususega – igäihel võib olla erinev seisukoht selle kohta, milline ese on ilus või milline lauakujundus on kaunis. Õpilasi võiks oma maitse-eelistuste kujundamises toetada, tuua esile erinevaid seisukohti, lasta õpilastel selgitada ja põhjendada oma valikuid ning kujundada sealjuures sallivust teistsuguste arvamuste ja võimaluste suhtes. See võimaldab õpilastel aine sisuga isiklikku suhet luua.

- Kõikide tehnoloogia-ainete jaoks on oluline küsimus, kuidas vältida sooliste stereotüüpide taastootmist – range käsitööõpetuse ja tehnoloogiaõpetuse gruppidesse jagunemine kuueks aastaks toob kaasa selle, et poiste ja tüdrukute segunemist praktikas ei toimu (kuigi ainekavad lubavad segagruppe). Kuna kodunduse peamine eesmärk on praktiliste igapäevaelus toimetuleku oskuste andmine, siis peaksid vastavad baasoskused olema antud kõigile võrdsetel alustel ja pole põhjust, miks rühmad peaksid jagunema sooliselt. Kuigi segarühmasid lubatakse juba praegu, oleks oluline nende teket soodustada (või lausa kindlustada), et ei kujuneks nii, et poisid lähevad ka korraks seda „tüdrukute värki“ proovima.

5. Tehnoloogiaõpetuse ainekava tööversiooni analüüs väärtuste aspektist

5.1. Väärtused tehnoloogiaõpetuse ainekava kirjelduses ja eesmärkides

Väärtuste käsitlemist tehnoloogia ainekava tööversiooni üldalustes kajastab järgmine tabel.

<i>Väärtused kui tunnetusobjektid</i>	<i>Väärtused kui käitumiskalduvused</i>
	loovus, leiutajameelsus, innovaatus
	töölased käitumis- ja väärtushoiakud
	traditsioonid, omakultuur, multikultuursus, terviklik maailmapilt
	kõlbelised käitumisnormid, eetilised tõekspidamised
	töölased käitumis- ja väärtushoiakud, töötahe
keskkonnasäästlikkus, progress, elukeskkonna parendamine	
	omalgatus, ettevõtlikkus, isiklik seos tehnoloogiaga
	protsessiväärtused: sõbralikkus, inimsuhted, koostööoskus,
ohutud ja ergonoomilised töövõtted	

Lisaks deklareeritakse ka selliseid väärtusalaseid eesmärke, mille puhul jääb ebaselgeks, milliseid väärtusi täpselt silmas peetakse. Näiteks öeldakse, et „kujundatakse töölaseid käitumis- ja väärtushoiakuid“, ent oleks hea neid natuke konkreetsemalt sõnastada, millised hoiakud võiksid soovituslikud olla (hoiakud võivad olla ju ka lausa negatiivsed). Sama kehtib ka kõlbeliste käitumisnormide ja eetiliste tõekspidamiste suhtes – need on väga laiad mõisted, ja nende terminite sisu avamine antud aine spetsiifikast lähtuvalt ongi see, mille üle aine üldalustes reflekteerida võiks. Võib-olla aitaks täpsema sõnastuse leidmisel see, kui mõelda, mida õpilane ikkagi konkreetset teeb – milles selle eesmärgi saavutamise konkreetset koolisituatsioonis väljendub? Praegu on olukord selles mõttes kiiduväärne, et väärtuskasvatuse

olulisus tõuseb selgelt esile, kuid probleemiks on üldsõnalisus, mis võib kaasa tuua selle, et eesmärged ei üritatagi realiseerida.

Üldiselt tundub, et seoses aine praktilise suunitlusega kajastatakse ka väärtusi käitumiskalduvustena ning et neid ei seata eriti tunnetusobjektideks. Samas jäetakse tekstis see kohati ka lahtiseks, nii et praegu tekkis lahterdamisel palju küsimusi. Kuigi need kaks aspekti ongi omavahel tihedalt seotud, võiks iga käitumiskalduvuse juures igaks juhuks üle küsida, kas väärtustamise kujundamiseks on vaja õpilasteni viia ka teine külg või mitte. Näiteks selleks, et saavutada kohalike traditsioonide väärtustamine, võib olla kasulik käsitleda kohalikke traditsioone kõigepealt tunnetusobjektina (õppida vastavaid elemente märkama, eristama, oskustega seostama jne), misjärel saavad õpilased omandada mõningaid oskusi ja järgnevalt ka teadvustada, et neid oskusi on vaja alal hoida (s.t refleksiooni ja praktiseerimise läbi saab lõpuks võimalikuks kultuuritraditsioonide väärtustamine).

Usume, et enamustel juhtudel ongi üldistava väljendiga juba mõlemat aspekti silmas peetud, kuid hea oleks küsimuse mitmetahulisus selgelt välja tuua (nt „õpilane õpib tundma kohalikke traditsioone, omandab seonduvaid oskusi ja mõistab nende oskuste edasikandumise vajalikkust“). Loodame väga, et eristus väärtuste kui tunnetusobjektide ja väärtuste kui käitumiskalduvuste vahel on sealjuures abiks ning üldsõnalisi väljendusi saab konkretiseerida nii, et oleks selgem, millistest väärtustest on täpselt jutt ja et väärtuskasvatuse erinevad elemendid tuleksid sõnastusest selgemalt välja.

5.2. Väärtused tehnoloogiaõpetuse ainekava õppesisus ja õpitulemustes

Õpitulemused ja õppesisu kannavad praegu selget sõnumit, et iga õpetaja peaks väärtuskasvatusega tegelema. Samas jääb päris lahtiseks, milles see praktikas väljenduma peaks, ehk milliste konkreetsete elementide kaudu saab jõuda üldeesmärgi saavutamiseni.

Näiteks on üldalustes sihiks seatud väärtuste teadvustamine õpilaste poolt, aga sisuosa ei täpsusta, kuidas selleni jõutakse. Siin on oluline õpetajaid konkreetsemate õpitulemuste ettekirjutamisega suunata, sest eetilisi ja esteetilisi tõekspidamisi ei saa klassikalises mõttes õpetada, kuna väärtused on õpilase isiklik ja intiimne teema. Selle asemel saab refleksiooni abil kaasa aidata sellele, et õpilased mõtestaksid ise ühise arutluse ja praktiseerimise tulemusena oma väärtusi. Vastavad nõuded võiks olla nii õpitulemustes kui ka näiteks alajaotuses “nõuded õppetegevusele”, mis tegeleb praeguses versioonis rohkem korraldusliku küljega.

Õpitulemuste konkretiseerimisel võib abiks olla see, kui välditakse kõikehõlmavaid

üldtermineid nagu „väärtustab” või „tehnoloogia eetiline külg” – need on väga mitmetimõistetavad ja töötavad seega selgitamise eesmärgile vastu (eriti ebaselgena kõlavad need mõisted koos kasutatuna – kas II vanuseastme õpitulemus „õpilane väärtustab tehnoloogia eetilist külge“ väljendab mõtet, et õpilane peaks nägema mingite konkreetsete eetikanormide mõttekust? milliste eetikanormide?). Eetiliste tõekspidamiste ja normide puhul peaks põhjalikult läbi mõtlema, mida täpselt silmas peetakse. Siin võib aidata mõtlemine konkreetsetele olukordadele ja õpilastele – millised eetilised probleemid on tehnoloogia õpetamisel reaalselt koolisituatsioonis esile kerkinud, milliste väärtustega seoses tekivad konfliktid, milliseid väärtusi peaks õpilastele kindlasti edasi andma? Kindlasti tuleks vastu panna kiusatusele võtta kõik teemad kokku sõnasse „eetika“ ja sellega piirdudagi.

Kuigi me räägime väärtuskasvatusest, pole väärtustamine siiski verbina soovitatav, sest see kätkeb endas mitmeid tõlgendamisvõimalusi ning kipub jääma deklaratiivseks. Selle asemel soovitame mõelda, mida see õpilane siis konkreetsetelt ikkagi teeb, ja kasutada selle kirjeldamiseks võimalikult täpseid verbe (nagu näiteks märkab, seostab, eristab, toob esile põhjused/eeldused/järeldused, mõistab, selgitab, aktsepteerib, võtab vastu, paneb tähele, võtab kuulda, omab arvamust, näitab soovi, esitab küsimusi, osaleb, vastab, järgib, kiidab heaks, soovib, tunnustab, eelistab, toetab, arutleb, vaidleb, sõnastab, uurib jne). See aitab õpetajatel mõista, et väärtusalaste eesmärkide saavutamiseks on vaja mitmekülgset lähenemist, sest väärtustamisele eelneb väärtuste märkamine, nende üle arutlemine ja nende mõtestamine (hinnangueni saab jõuda asjast piisavat ettekujutust omades).

Lisakommentaari õppesisu kohta: Õppesisu teemaplokid mõjuvad praegu natuke eraldiseisvana, hea oleks need selle alajaotuse sissejuhatuse kaudu õpitulemustega seostada, et oleks selgem, et just nende sisuteemade kaudu (mitte lisaks nendele) tahetakse eelnevalt sedastatud väärtusi edastada ja kujundada. Väärtuskasvatus ei tohiks esile tõusta lisakoormusena, vaid pigem võimalusena oma ainet õpilastele lähedasemaks muuta.

Lisakommentaari õpitulemuste kohta: Praegu on õpitulemustes eristatud alajaotused “loovus”, “integratsioon”, “tööprotsess” ja “väärtused”, aga see tekitab pigem segadust, sest väärtused on praegu kõigi nende alajaotuste vahel üsna võrdselt laiali jaotatud (ka loovus on ju väärtus jne). Samuti on näha tendentsi, et väärtused saavad teistes alajaotustes pigem selgemalt ja sisulisemalt lahti kirjutatud.

5.3. Prioriteetsed väärtused tehnoloogiaõpetuse ainekavas

- On väga meeldiv, et loovus ja innovaatilisus tõusevad ainekava lugemisel prioriteetsetena

esile ning rõhku on püütud panna isiklikule suhtele tehnoloogiasse. Võib-olla soovitaksime siinkohal aga õpitulemuste sõnastamisel veelgi rohkem tähelepanu suunata õpilaste eneseteadvuse kujunemisele oma loovat tegevust mõtestades. Siia alla kuulub ka reflekteerimine selle üle, mis on enda tugevad ja mis nõrgad küljed, millised on lemmiktegevused ja mida need meeldivad kogemused pakuvad (nt stiilis „mõistab, et tööprotsess pakub eksperimenteerimisvõimalust ja avastamisrõõmu“ või „valib omandatud oskuste hulgast endale meelepäraseima ja selgitab teistele oma valikut“ või „oskab näha loovas käelises tegevuses vaheldust vähem loomingulistele tegevustele“). Sellega seondub tolerantsus teiste õpilaste eelistuste ja võimete suhtes (praegu see ainekavas mainimist ei leia).

- Loova tegevusega seotud eneseteadvuse kujundamise üheks osaks on ka oma maitse kujundamine. Praegu on ainekava kirjutatud sellelt positsioonilt, nagu vastavad esteetilised normid oleksid kellegi poolt objektiivselt paika pandud, kuid tegeleda võiks ka arvamuste paljususega – igapähe võib olla erinev seisukoht selle kohta, milline ese on ilus. Siit tuleb väärtusena jällegi ka sallivus eriarvamuste suhtes ja soovitatavalt ka rõõm erinevate suhtumiste ja võimaluste olemasolu üle.
- Kõikide tehnoloogia-ainete jaoks on oluline küsimus, kuidas vältida sooliste stereotüüpide taastootmist – range kaheks jaotumine kuueks aastaks toob kaasa selle, et poiste ja tüdrukute segunemist praktikas ei toimu (kuigi ainekava lubab segagruppe). See on muidugi traditsiooniline, kuid ühiskonna vajadused on muutunud ja ka tehnoloogia-ainete plokid võiksid võimaldada suuremat paindlikkust.

Kui pisemaid segamooduleid ei taheta luua peamiselt sellepärast, et nii ei saa oskusi piisavalt kaugele arendada, siis võiksid valikud olla vähemalt väiksemal tasandil heegeldamine/puutöö, kudumine/metallitöö jne (kui õpilane valib metallitöö, siis teeb ta selle valiku kõikideks järgnevateks aastateks, aga vähemalt ei tähenda see valik, et ta ei saa samas õppida ka süvendatult õmblemist). See eeldab korralikku läbimõttlemist ja tehnoloogia ainete õpetajate (ja vastavate ainekavade tegijate) omavahelist koostööd.

Miinumiprogrammina võiks vähemalt suurenda projektipõhisus, nii et rangest jaotumisest hoolimata saaks võimalikuks käsitöö õppeaine ja tehnoloogiaõpetuse suurem lõimimine, õpetajate ja õpilaste koostöö ja segarühmades tegutsemine (praegu on iseseisev projekt 9. klassis, aga ka eelnevates klassides saaks õpetajate juhtimisel edukalt projektipõhiseid ettevõtmisi läbi viia). Samuti on range jaotumise säilitamise puhul

oluline jälgida, et mõlemad ained realiseeriks sarnaseid väärtusalaseid eesmärke (nt leidurivaist, isiklik suhe loova käelise tegevusega). Loodame siiski, et suundumus on pigem selle poole, et õpilastele võimaldataks tulevikus teha paindlikumaid valikuid, ilma, et nad peaksid sealjuures valima soolise identiteedi ja isikliku identiteedi vahel.